

Párhuzamos támogatáspolitikák a 19. század végi kolozsvári színházban

A 19. század végi kolozsvári színházban a mecenatúrának több, párhuzamosan jelen lévő típusa érvényesült. A támogatóknak: az arisztokráciának, a helyi gazdasági elitnek, a városnak, illetve az államnak különböző elképzeléseik voltak az intézmény adminisztrációjáról, és az anyagi támogatásért cserében a maguk módján igyekeztek kisajátítani a színházat. Az ebből adódó konfliktusok a fenntartási struktúra átalakulásának folyamatát mutatják meg.

Kulcsszavak: kolozsvári színház, mecenatúra, állami segély, kultúrpolitika

A kolozsvári színház a 19. század végén a modernizációs folyamatok és az adminisztrációs változások következtében többször is bizonytalan időszakokkal szembesült. A szinte folyamatos deficittel küzdő színház belső ülésein és a sajtóban is egyre égetőbb kérdéssé vált az intézmény fenntarthatósága és ennek lehetséges formái. A bevételeiből önmagát fenntartani képtelen színház különböző segélyekből vészelte át az újabb évadokat, és a század végére egyre inkább egyetlen lehetséges megoldásként jelent meg az államosítás. Nagyobb léptékből tekintve a színház történetére, az arisztokrata mecenatúra lecserélődésének folyamata és ezzel együtt az állami segélyezés irányába történő elmozdulás látható. A rendelkezésre álló levéltári korpuszt és a napi sajtót vizsgálva azonban ennél árnyaltabb képet kapunk: legalább négy típusú segélyezés (az arisztokráciáé, a gazdasági elité, a városé és az államé) élt egymás mellett a kolozsvári színház történetének ebben az időszakában. A magyar színháztörténet mindeddig nem foglalkozott részletesen a kolozsvári színházi mecenatúra problémájával. A következőkben a támogatás különböző formáit, stratégiáit és egymáshoz, illetve az intézményhez való viszonyát vázolom fel az 1870-es évektől, az állami segélyezés rendszeressé válásának kezdeteitől. Reprezentatív példákkal igyekszem körvonalazni néhány lehetséges irányt, így tanulmányom bevezető kíván lenni a kolozsvári színház 19. század végi támogatáspolitikájának történetéhez.

Állam és színház 19. századi viszonyáról magyar kontextusban nem találunk szakirodalmi fogódzót. Ezzel szemben az irodalom, és különösen a képzőművészet állami mecenatúrájáról készültek már releváns kutatások, így ezek eredményei és fogalmai apparátusa segíthet elindítani egy diskur-

zust a színházi segélyezésről. Szívós Erika önálló fejezetben tárgyalja a magyar képzőművészet társadalomtörténetéről írt monográfiájában¹ ennek politikai és társadalmi környezetét. A dualizmus első felében létrejöttek a képzőművészeti intézmények és ösztöndíjak, ekkor még az állam és a művészek kapcsolata többé-kevésbé konfliktusmentesnek mondható, egyetértés volt a tekintetben, hogy mik a képzőművészet „nemzeti feladatai” és a támogatásért cserébe milyen elvárásoknak kellett megfelelniük.² A támogatás többféle módon történt: kezdetben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium pályázatokat írt ki, később inkább személyesen a művészekről rendelt, majd a megrendelés helyett kiállításokon, országos tárlatokon vásárolt képet egy, a minisztérium által kijelölt bizottság segítségével. A század utolsó évtizedében a művészeti autonómiaigény egyre erősebb lett,³ ezzel párhuzamosan viszont a képzőművészek igényt tartottak az állami szubvencióra, ezt azonban maguk akarták elosztani egymás között, s nem pedig a részben laikusokból (kultúrpolitikusokból, hivatalnokokból) álló bizottságokra bízni.

Császtvay Tünde a *Helikon* 2011/4-es, *Új gazdasági kritika* c. tematikus számában megjelent tanulmányában⁴ Szívós könyvére hivatkozva állítja kontrasztba az irodalom támogatását a képzőművészetével. A dualizmusban állami pénzek csupán korlátozott mértékben jelentek meg az irodalmi piacon, expliciten szinte alig, irodalmi, szépírói pályázatok ritkák voltak. Közvetett módon például az elszegényedett írók segélyezésére szántak támogatást. Éppen ez volt az, az irodalom és a politika problematikus viszonya, ami miatt Gyulai a Magyar Írói Segélyegylet állami segélyezése ellen is tiltakozott. A társadalom és az állam elválasztásának szükségességét fenntartva azzal érvelt ekkor, hogy „mindenféle külső beavatkozás (főként az államé) gyanúra adhat okot, hiszen vagy a társadalom, illetve ebben az esetben az irodalom életképtelenségét bizonyítja, vagy pedig kártékony hatalmi hierarchiákba sodorhatja az irodalmat.”⁵

¹ Ld. Szívós Erika: *A magyar képzőművészet társadalomtörténete 1867–1918*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2009.

² *Uo.* 165.

³ Ugyanakkor kialakulóban volt egy magánrendelői és -gyűjtői réteg, ami ellensúlyozta az állami megrendelések dominanciáját. – *Vö. uo.* 165.

⁴ Császtvay Tünde: A tintakuli ára. A korai dualizmus irodalmának pénzgazdasága. *Helikon*, 2011/4, 592–615.

⁵ T. Szabó Levente: Az irodalmi hivatásosodás és az írói szolidaritás új formái a 19. század közepén: a Magyar Írói Segélyegylet esete. *Irodalomtörténet*, 2008/3, 371.

Császtvay mindezek mellett felhívja a figyelmet arra, hogy Magyarországon koncepciózus és szisztematikus kultúrpolitikáról nem lehet beszélni az első világháború utáni idők előtt, habár megvannak az előzményei a dualizmusban. A színházak esete abban is különbözik az irodalométól és a képzőművészetétől, hogy míg ezek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe tartoztak, a színházi ügyekről a Belügyminisztérium döntött. Az államosítási és segélyezési vitákban gyakran köszönt vissza az, hogy a színházi kérdések csupán másodlagosak voltak a napirenden a „tébolydaügy és a toloncügy mellett.”

Az öndefiníció és következményei (országos, állami, államilag segélyezett színház)

A kolozsvári színház sok esetben a budapesti Nemzeti Színházhoz képest határozta meg önmagát, mint „utolsó lépcső a nemzeti színházhoz,”⁶ ugyanakkor mellé (sőt, néha fölé) is rendelte magát azzal, hogy „legrégebb nemzeti színházként”⁷ beszéltek róla. Tehát, a korabeli kétközpontú kultúrafelfogásból adódóan egy második nemzeti színházként beszélt magáról. Az „állami” jelző a század végére egyre inkább óhajtott állapot volt. „Ne csupán államilag segélyezett, vállalkozó által kezelt s így legfőbb céljait egészben mellékes érdekeknek alárendelő intézet, hanem államilag vezetett és fenntartott s egyedül a fentebb érintett hivatásának szentelt nemzeti s mint ilyen, 2. hazai intézmény legyen,”⁸ kérte a válaszmány egy, a Belügyminisztériumnak küldött feliratában.

A kolozsvári színház alapvetően országos (vagy országos és nemzeti) intézményként definiálta magát, ez a következőt jelentette:

az első állandó magyar színház országgyűlési végzés folytán az 1794/5 évi erdélyi országgyűlés 55 és 61-ik ülésének jegyzőkönyvei szerint részint önkéntes adakozás, főleg pedig hatósági hozatal útján, tehát országos költségen itt Kolozsvárott építtetett 1803-tól 1822-ig; hogy az első nagyobb és rendszeresebb színtársulat szintén itt jött létre s a mostani pesti nemzeti színház legelső törzse az itteni társulatból alakult, hogy továbbá ezen legrégebb országos közintézetünk egyike keletkezése óta mindig országos felügyelet és igazgatás alatt állott, és áll ma is, miután a jelenleg is fenálló országos színházi válaszmányt, legelső létrejöttékor ideiglenesen a kormány (a volt erdélyi kir. főkormányzóék 1794. júl. 3-iki rendelete) nevezte ki a rá-

⁶ *Magyar Polgár*, 1878. március 1.

⁷ *Magyar Polgár*, 1877. május 8.

⁸ Kolozsvári Állami Levéltár (KÁL), Fond 313: Magyar színház, fasc. 201, ff. 1.

következett évben pedig véglegesen az erdélyi országgyűlés maga választott, és azóta folyvást vagy a rendes törvényhozás, vagy az időszerinti kormány egészítette ki, leszámítva azon egyes eseteket, midőn a választmány önmaga egészítette ki magát.⁹

Az „országos” jelző hosszú ideig csupán egyfajta felügyeletet jelentett, az állam anyagi támogatása szinte elhanyagolható volt a kezdetekben. 1792-ben az erdélyi nemes ifjak a játékgengedéllyel együtt 770 forintot kaptak a kolozsvári országgyűléstől, a továbbiakban saját bevételeikre voltak bízva. Három évvel később az országgyűlés még 548,30 forintot adományozott nekik, és felmerült az államosítás terve báró Wesselényi Miklósnak köszönhetően. Ekkor került névleges országos felügyelet alá, egy bizottsággal az élén (már az előző évben a gubernium kinevezett egy „theátrális biztost”). Wesselényi Miklós, aki egyébként tagja volt a bizottságnak, felismerve, hogy uralkodói támogatásra nem számíthatnak, 1797-től saját vállalkozásaként kezdte el működtetni a színházat. Az arisztokrácia támogatása mellett megjelenik a városi támogatás is, a Farkas utcai színház befejezéséhez 12000 forint kölcsönt kaptak a várostól, így ez tulajdonossá vált mindaddig, amíg a kölcsönt vissza nem fizették. Nagyobb mértékű állami támogatásra 1861-ig kellett várnia a közben átszervezett színházi bizottságnak: ekkor 81000 forint úgynevezett „felkelési alapot” kaptak a királytól. Ezt hozzácsatolták a néhány évvel korábban nemesi adakozásból összegyűlt 40000 forinthez, együtt a színház alaptőkéjeként funkcionáltak, a színházat bérlő igazgatók ebből kaptak szubvenciót. 1870-től éves királyi szubvenciót kapott a színház, a kezdetben 15000 forintnyi összeget 1877-ben 20000-re emelték, később pedig még 10000-rel egészítettek ki. Az 1870-es évektől Korbuly Bogdánnal egy másik réteg, a helyi gazdasági elit is képviselve lett. A kolozsvári Hitelbank és Takarékpénztár alapító igazgatója színházi intendatúrája alatt saját vagyonából fedezte a deficitet, és a nyári színház felépítéséhez is hozzájárult.

Röviden összegezve a fentebbieket:¹⁰ a kolozsvári színjátszást már a kezdetektől több típusú, egymás mellett létező mecénatúra tartotta fenn. A korai évekre a magánmecenatúra volt a legjellemzőbb, az arisztokrácia részvétele Wesselényi Miklóstól Mikó Imréig alapvető fontosságú volt. A kőszínház felépítéskor a városi segélyezés is jelentős szerepet kapott, ez

⁹ KÁL, Fond 313; Magyar Színház, fasc. 61., ff. 34.

¹⁰ A színház korai történetéhez ld. Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története*. Magyar Polgár könyvnyomdája, Kolozsvár, 1897. Kronologikus összefoglalóhoz ld. Kerényi Ferenc (szerk.): *Magyar színháztörténet I.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

bizonyos mértékben később is megmaradt. A választmányi jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy a színház fűtésére szükséges tűzifáért rendszerint a városi tanácshoz folyamodtak, a téli szezonra szükséges fa a városi erdőből került ki.¹¹ Az állam jelentősebb mértékben a felkelési alappal, majd a szubvencióval vált az intézmény rendszeres támogatójává, ugyanakkor a helyi gazdasági elit is belépett a segélyezők közé.

Párhuzamos mecenatúrák, rivalizáló elképzelések

A mecenatúra különböző típusai, bár formálisan többnyire szétválaszthatók, egyszerre voltak jelen a színház hátterében. A fentebb kijelölt kezdőpontot, az 1870-es éveket egyrészt az állami segélyezés rendszeressé válása teszi indokolttá. Másrészt ugyanekkor a színház vezetési gyakorlata is megváltozott, részben éppen az állami segély és a jövőbeli államosítás reményében az állandósulás irányába mozdult el. A korábbi rendszert, amelyben a színházat magánvállalkozók bérelték ki egy-három évre a választmánytól, úgynevezett „kebli kezelés”, azaz belső vezetés váltotta le: a választmány megszavazott egy intendánst tagjai közül, aki hívott egy művezetőt, majd megkötötte a szerződést a színészekkel.

A házi kezelés kezdetei nem bizonyultak anyagilag kifizetődőnek, míg nem az új rendszer harmadik évében Korbuly Bogdán választmányi tag vállalta az intendánsi feladatokat, azzal az ígérettel, hogy saját vagyonából fedezi majd az év végi deficitet. Ezt a gesztust a kolozsvári lapok a színház megmentéseként értelmezték, a *Magyar Polgárban* „egy színházbarát” örömet fejezte ki, amiért Korbuly „megelőzte az arisztokráciát és kiállt az ügyért, még ha áldozatokba is fog kerülni”.¹² Ez a kijelentés találóan világítja meg a gazdasági elit erősödő szerepvállalását, Korbuly és Mikó Imre bizonyos értelemben egymás mellé kerülnek. Míg hagyományosan ilyen helyzetekben az arisztokrácia – Mikóval az élén – segítette ki a színházat, Korbullyal a gazdasági elit is megjelent alternatívaként. Ráadásul Korbuly 1874-ben felépíttette a már korábban tervezett nyári színházat. A nyári vándorlás megszüntetése volt az egyik erős belső érv. Ez egyre sürgetőbbé vált a színház anyagi ingadozása miatt, de az intézményi belső érvek mellett olyan külső okok, mint az 1873-as gazdasági krach is hozzájárulhattak ahhoz, hogy a színház állandósulása és stabilizálódása érdekében tegyenek lépéseket. Míg a színpadon a közönség a nyári évadban is láthatta a dráma-

¹¹ KÁL, Fond 313: Magyar színház, Színházi jegyzőkönyv.

¹² *Magyar Polgár*, 1874. február 20.

irodalom újdonságait, a színpalak mögött a nyári épület csatározások terévé alakult.

A nyári színház körüli viták váltották ki az első olyan konfliktust, melyben a különböző támogatói elképzelések látványosan ütköztek. Ennek előzménye az volt, hogy Korbuly a következő évi intendatúrát csupán bizonyos, általa megszabott feltételek mellett vállalta volna: többek között azt kérte, hogy a választmány vásárolja meg a nyári épületet. Azonban ez a tranzakció korántsem bizonyult egyszerűnek, hiszen eleve többszereplős volt: a gróf Mikó Imre elnöklete alatt működő választmányon és Korbulyon kívül a város is fontos szerepet vállalt a nyári színház létrejöttében. Az építési költségekre ugyan Korbuly előlegezett meg 9800 forintot, de a telket és mellette 3500 forint segélyt a várostól kaptak.¹³ A helyzetet tovább bonyolította, hogy bármilyen döntés is született, szükség volt a belügyminiszter beleegyezésére. Ő rendelkezett az évi uralkodói segély jóváhagyásáról, ennek következtében jelentős mértékű beleszólása volt a színház belső ügyei-be. Mikó Imre és a választmány egy része nem fogadta el Korbuly feltételeit, Mikó a régi, bérrendszerhez való visszatérést javasolta. Ez azonban megosztotta a választmányt, melynek tagjai között volt a város mindenkori polgármestere, Simon Elek, aki különvéleményt fogalmazott meg, és figyelmeztette társait, hogy ha ők nem veszik meg az épületet, a városnak jogában áll rendelkezni vele, és konkurens társulatoknak vagy akár mutatványosoknak és vándortársulatoknak is bérbe adhatja.¹⁴

A valódi konfliktus azonban akkor alakult ki, amikor a választmány vállalkozó igazgatói pályázatot hirdetett, kiválasztotta Temesváry Lajost, és felterjesztette döntését Tisza Kálmánhoz. A miniszter ezt nem fogadta el, Korbuly ajánlata mellett döntött, melynek része volt a nyári színház megvásárlása. Korábban ugyanis a választmány az állandósítás biztosítékaként prezentálta a nyári színház tervét a belügyminiszternek. Temesváry szerződését nem találta anyagilag megbízhatónak, ez ellen szóló érveivel az uralkodói segély megvonásának lehetőségét is hozzátette: „ily szerződés mellett nem eszközölhetném ki ő Felségénél az eddigi legkegyelmesebben engedélyezett évi 15000 fnyi segélyt sem.”¹⁵

¹³ Vö. Ferenczy: *i. m.* 478.

¹⁴ Id. KÁL, Fond: 313: Magyar színház, választmányi jegyzőkönyv. A mutatványosok és vándortársulatok jelenléte konkurenciát jelentett a színháznak, elvonta közönségét és fennmaradását veszélyeztette, ezért Simon kijelentése komoly veszélyt jelenthetett.

¹⁵ Id. KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 92, ff. 10.

A választmány ennek ellenére visszautasította Tisza döntését, de amikor az másodszorra sem engedett a választmánynak, kénytelenek voltak elfogadni. Ekkor azonban Mikó lemondott az elnökségről, azt érezvén, hogy a választmány autonómiája megsérült.¹⁶

A hatalom retorikája: a Tisza–Mikó levelezés rétegei

A választmány és a belügyminiszter levelezésével párhuzamosan olvasható a Mikó Imre és Tisza Kálmán közötti levelezés. Tisza, miután a választmány nem akarta elfogadni javaslatát, személyesen Mikóhoz fordult. A gróf korábbi jelentős kulturális és mecénási tevékenységére és főként befolyására hivatkozva „bizalmas soraival” arra kérte, hogy „odahatni méltóztassék, hogy a választmány a szóban forgó ügyet az általam megjelölt irányban s minden összeütközés elkerülésével döntse el”.¹⁷ A választmány és állam között kialakuló új hierarchiában még nem teljesen egyértelmű a beosztott és a felettes viszonya. Mikó dilemmái egyszerre a saját véleménye mellett kiálló civil állampolgár, az arisztokrata és a kultúraszervező dilemmái. Hivatalos szerepkörökben meghozott döntéseiket magánemberként kölcsönösen megmagyarázzák, reflektálnak többszörös szerepeikre.

Mikó válaszát azzal kezdte, hogy reflektált az aktuális vita hierarchikus voltára és ebben saját szerepére.

Amióta a közügy terén működöm, azon voltam, hogy hazám, nemzetem, és e nemzet köztintzményei iránt akár hivatalos hatáskörömben, akár mint magános hazafi, ne csak a szoros kötelesség rideg teljesítésére szorítkozzam, hanem szeretettel és buzgalommal karolván fel a szolgálendő ügyet, még a kényszerűség előtt való meghajlást is örömteljes hazafi áldozatra készséggé nemesítem. Hogy ily érülettel jókor megtanultam az alkotmányos élet első feltételét: az egyéni akarat alárendelését a közakarat alá, azt tán nem kell külön bizonyítgatnom.¹⁸

Majd leírja, hogy a Tisza kérésének is engedelmeskedett volna még akkor is, ha a törvény nem kötelezné rá, de ebben megakadályozta az, hogy a miniszter éppen ellentétes dolgot kér, mint amit ő teljes meggyőződésével jónak tart. S mivel nemcsak Tisza, de a kolozsvári közvélemény sem ért ve-

¹⁶ Id. *Magyar Polgár*, 1875. április 7.

¹⁷ KÁL, Fond 253: Mikó-Rhédey család levéltára, IV. egység: Mikó Imre levelezése, ff. 67. Tisza Kálmán levele Mikó Imrének, 1875. április 12.

¹⁸ KÁL, Fond 253: Mikó-Rhédey család levéltára, IV. egység: Mikó Imre levelezése, ff. 68. Mikó Imre levele Tisza Kálmánnak, 1875. április 15.

le egyet, egy lehetőséget lát: „más módját az összeütközés elkerülésének nem látom, mint hogy félrevonulok, és a meggyőződésemmel szemben nyilvánuló bizalmatlanság előtt meghajolván, a cselekvés terét azoknak engedem át, akiknek véleménye és nézete ez idő szerint érvényre jutott.”¹⁹ Ezúton felmentését is kéri a választmányi elnökség alól.

A levelezőlap hátán egy másik, rövid levél is áll, Tiszának címezve: „Engedd meg, hogy e sorokat barátság bizalmas hangján, én nem a hivatalos érintkezésem modorában intézzem hozzád.” Mikó ebben hangsúlyozza, hogy ez nem „túlérzékenység” részéről, hanem „a hosszas tapasztalás szülte erős meggyőződés”, a kötelességtudat és a meggyőződés ütközött benne a vita alatt, és Tisza megértését kérte. „Reményilem, hogy te – mint oly férfiú, ki méltán mondhatja magáról, hogy az alkotmányos élet magaslatán áll – meg fogod érteni, hogy másként nem tehettem, tehát helyeselni fogod eljárásomat.”²⁰

Néhány nappal később érkezett Tisza levele: „Igen tisztelt Barátom! [...] Barátságos hangon írt leveled folytán feljogosítva érzem magamat arra, hogy én is ugyanazon a hangon intézzek pár sort hozzád.”²¹ Megindokolja saját döntését, s bár nehezebbre esett a Mikó véleményével ellentétesen dönteni, ő azt látta jónak, illetve még egyszer kísérletet tett arra, hogy Mikót is meggyőzze. A következő levél újból hivatalos hangnemben íródott, nem két barát közötti levélváltás volt, hanem a belügyminiszter írt a neki alárendelt választmányi elnököknek.

A jelentésből élénk örömmel láttam, hogy Nagyméltóságod múlt hó 10én 17168 sz. a., a Temesváry Lajos színigazgatóval kötött szerződés alkalmából kelt intézvénnyem foganatosításához hazafias önzetlen készséggel hozzájárult, habár intézvénnyem Nagyméltóságod nézetével nem mindenben találkozott. [...] Az ügynek ezen tárgyilagos szempontból való megvilágítása én Nagyméltóságod önzetlen hazafias eljárása bennem azon édesen táplált reményt ébreszté, hogy Nagyméltóságodnak fennebb említett intézvénnyem vétele után történt a választmányi elnökségről való lemondását végleges elhatározásnak mégse tekintsem.²²

¹⁹ *Uo.*

²⁰ *Uo.*

²¹ KÁL, Fond 253: Mikó-Rhédey család levéltára, IV. egység: Mikó Imre levelezése, ff. 71. Tisza Kálmán levele Mikó Imrének, 1875. április 17.

²² KÁL, Fond 253: Mikó-Rhédey család levéltára, IV. egység: Mikó Imre levelezése, ff. 72. Tisza Kálmán levele Mikó Imrének, 1875. május 13.

Tisza reményeivel ellentétben Mikó Imre lemondott a választmányi elnöki tisztről. A miniszteri rendelet egyértelműen felülírta a választmányi döntést. A választmány korábban jóval függetlenebb, formálisan ellenőrzött szervezet volt, amit aztán betagoltak az állami kultúrbürokráciába. Ez az új struktúra mutatkozott meg a miniszter és a választmányi elnök vitájában. A szubvenció által a belügyminisztérium anyagi függésben tartotta a színházat, ezzel olyan pozíciót szerezve, ahonnan érvényesíthette a maga döntéseit, felülírva a választmányéit.

A választmány igényt tartott a támogatásra, ugyanakkor a színház saját jövedelméhez protekcionista módon viszonyultak. 1884-től kezdődően már nem a választmány, hanem a belügyminiszter nevezett ki egy közvetlenül neki felelős intendánst, és újraszervezte a választmányt. Ennek hatásköre idővel leszűkült számadási és ellenőrző tevékenységekre. A következő évben, 1885-ben felmerült a fővárosi Nemzeti Színház, a színi tanoda és a kolozsvári színház közötti szorosabb kapcsolat. Míg a társulatok közötti átjárhatóságot üdvözölték a kolozsváriak, az anyagi kérdések érzékeny reakciókat váltottak ki. Amikor ugyanebben az évben a kolozsvári színház nyugdíjalapjának az országos színészegyesület nyugdíjalapjával való egyesítésről ír levelet az államtitkár,²³ a kolozsvári választmány ennek bizonyos feltételeit elfogadhatónak vélte. „Ami az itteni nyugdíjalapnak a színészegyesület nyugdíjalapjához való csatolását illeti, az elvileg már elhatározott Nagyméltóságod által, és nemcsak kivihető, hanem az összes magyar színészet érdekében kívánatos is. Már csak az ebbeli módozatok és feltételek képezhetik megfontolás tárgyát” – válaszolta az intendáns. A választmány a színészek fizetéséből levont büntetéseket az országos nyugdíjalapnak kívánta adni. Volt azonban egy olyan része a kolozsvári alapnak, amelyet „egyes hazafiak és honleányok által tett alapítványok” és járulékok alkottak, s melyek „határozottan csakis ez intézet részére folyósíttatnak”. Ha ezt elvinnék, akkor „azonnal megszűnne az erdélyrészi hazafiak és honleányok további adakozási buzgalma”. Azaz van egy olyan saját vagyion, amely „a kolozsvári nemzeti színház kizárólagos tulajdona kell hogy maradjon, ebből külön segélyalap alkotandó, melynek gyümölcsét csak a kolozsvári nemzeti színháznál érdemesen szolgált vagy szolgálatképtelenné lett színi tag élvezheti”.²⁴

Korbuly Bogdán esetében is problematikusnak bizonyultak a támogatásnak egyes formái. A konfliktus főként szerepkörei ötvözéséből adódott:

²³ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 161, ff. 98.

²⁴ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 161, ff. 99.

az intendáns és a bankár szerepköre egyszerre érvényesült. Molnár György rövid kolozsvári pályafutása után írt röpirataiban külön kitér erre a problémára. Korbuly kölcsönöket adott a színészeknek, a rosszindulatúak a „színészek uzsorásának”²⁵ nevezték őt. Molnár művezetőként is problematikusnak tartotta ezt, ugyanis egyenes módon befolyásolta például azt, hogy kit lehet elbocsátani a színháztól. Aki tartozott a Hitelbanknak, annak a fizetéséből vonták le a megfelelő pénzüsszeget, és Molnár szerint nem távozhatott az intézménytől, amíg nem törlesztette a kölcsönt.

A kolozsvári színház lehetőségei és az állami mecenatúra

A mecénások eltérő elképzelései és a támogatásukért cserébe támasztott elvárásai gyakran kiszolgáltatottá és kisajátíthatóvá tették az intézményt. A kolozsvári színházi választmány viszonya az állammal már a kezdetektől bonyolult volt, a színház fennmaradásának legjobb lehetőségét mégis egyre inkább az államosításban és ezzel együtt a segély felemelésében látták.²⁶ A kolozsvári színház százéves jubileuma alatt, az 1892-es megemlékezési ünnepségeken a színpadon a felidézett múltat láthatták a nézők, amely jó alkalom volt az arisztokrácia önreprezentációjára és mecénási szerepének hangsúlyozására. Ahogy a Farkas utcai színház 1821-es megnyitóján, úgy a jubileumon is megjelent az arisztokrácia a színpadon, Körner *Zrínyijéből* mutatva be néhány jelenetet. Arra is figyeltek, hogy a jelenetek szereplőit olyan családokból válogassák, akik szerepet vállaltak annak idején az első kőszínház felépítésében és fenntartásában. A dekoráció felerősítette mindent: a páholsorokra az erdélyi színházalapító családok címereit tették ki.²⁷ Ezekkel a színre vitt gesztusokkal az arisztokrácia szerepének egyfajta folyamatosságát mutatták meg, holott valójában ekkorra már csupán szimbolikus jelentőséggel bírt. A színpadon látott jelenteknek ellentmondanak a háttérben zajló intézkedések, az államosítás sürgetése.

Mindezt a Belügyminisztérium jegyzőkönyvei felől is megnézve, egyértelművé válik, hogy ők sem tudnak megnyugtató választ adni a színháznak. A belügyminiszterek váltakozásával együtt halasztódik a színház ügye, és

²⁵ KÁL, Fond 313: Magyar színház, fasc. 154, ff. 12–13.

²⁶ Míg a kolozsvári színház 1870-től évi 15000 forint szubvenciót kapott, amit 1877-ben 20000-re emeltek, majd a folyamatos deficit miatt még 10000-rel egészítettek ki, 1884-ben a Nemzeti Színház és az Operaház állami segélyezésére 149000 forintot fordítottak (Képviselőházi napló, 1884. II. kötet, 35. országos ülés), 1889-ben az Operaház egyedül kapott 245300 forintot (Képviselőházi napló, 1887. XV. kötet, 239. [1889] országos ülés).

²⁷ ld. *Kolozsvár* (korábban *Magyar Polgár*), 1892. november 12.

az is megfogalmazódik, hogy a belügyi képviselők nem szakértői a színügynek. Vadnay Károly 1889-ben azt indítványozta, hogy az állam által „bőven segélyezett intézmények” – azaz a Nemzeti Színház, az Operaház és a kolozsvári színház – ügyeit tegyék át a Vallás- és Közoktatási Minisztérium hatáskörébe, melynek „főbb hivatalnokai, értelmi képzésök egész irányánál fogva sokkal inkább hivatvák arra, hogy ily műintézetek fejlesztésére helyes ösvények és egészséges elvek kitűzése által hassanak s az ellenőrzés, bírálás dolgát is alaposabban végezhessék, mint ahogy ez a belügyi tárczánál történhetik, hol a színügy a többi nagyfontosságú munkaköröktől nagyon eltérő mellékesség”.²⁸ A következő években több képviselő ismételten felvetette, hogy ők maguk nem értenek a színházi ügyekhez, és így érdemben dönteni sem tudnak, a Belügyminisztériumban pedig ez csupán egyike a számos ügynek. Zichy Géza volt az egyetlen, aki szerint nem érdemes áthelyezni mindaddig, míg nem lesz egy külön „szépművészeti minisztérium”, mert ha a Belügyminisztérium nem is ért a színügyekhez, legalább valamennyire ismeri már őket, a Közoktatásügyben mindent előlről kéne kezdeni.

A századfordulón végül a színügyek átkerültek a Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztériumhoz, a kolozsvári színházat azonban nem államosították az Osztrák–Magyar Monarchia idején. Fennmaradt a párhuzamos támogatáspolitikai, az összes bonyolult, egymással rivalizáló és a színházat kisajátító sajátosságával. A magyar színháztörténet eddig nem foglalkozott részletesen ezzel a kérdéskörrel, annak ellenére, hogy nemcsak a színház belső működésének megértéséhez kínálna új szempontot, de a magyar kultúrpolitika kezdeteit is fel lehetne tární rajta keresztül. A levéltári források és a sajtó mellett érdemes figyelni az országgyűlési jegyzőkönyvekre és naplókra is, hiszen így a színházak nézőpontját kiegészíti a minisztérium nézőpontja, még erősebben problematizálva az állami mecenatúra lehetőségeit. A kolozsvári színház kontextusában érdemes lesz a továbbiakban részletesen elemezni a színészeti jubileum kettős üzenetét, a színház és a Belügyminisztérium közötti kommunikációt, de egy lépéssel tovább is lehet vinni, és össze lehet vetni Kolozsvár helyzetét a fővárosi szubvencionált színházakkal.

²⁸ Képviselőházi napló, 1887. XI. kötet, 239. országos ülés (1889).